

УДК 930.2(477.8:470+571)"20":341.43(=161.2)"194/195"
<https://doi.org/10.33402/zuz.2024-20-96-109>

Юлія АРТИМИШИН

кандидат історичних наук

науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

науковий співробітник

Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія терору»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-7379>

e-mail: julialviv1011@gmail.com

ОПЕРАЦІЯ «ЗАПАД»/«ЗАХІД»: НОВІ ДЖЕРЕЛА ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСИВНИХ ПРАКТИК ПРИМУСОВИХ ДЕПОРТАЦІЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х ТА В 1950-х РОКАХ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Проаналізовано основні етапи радянзації західних областей УРСР після завершення Другої світової війни. Показано, що цей процес надалі відбувався силовими репресивними методами. Стверджено, що паралельно із військово-чекістськими операціями, як і в попередні роки, із встановленням радянської влади продовжувалися примусові виселення. Зауважено, що подальша легітимізація радянського режиму в західних областях УРСР вимагала проведення виборів, водночас їх результати мали використати для придушення націоналістичних сил опору. Окреслено динаміку застосування практики військово-чекістських операцій та примусових депортацій у 1944–1946 рр. і 1947 р. Реконструйовано процес підготовки та перебігу наймасовішої депортаційної акції «Запад»/«Захід».

Охарактеризовано історіографію і джерельну базу проблеми. Зауважено, що існує проблема з антропоцентричним поглядом на дослідження репресивних практик примусової депортації за політичним принципом після Другої світової війни та подальшого відбування покарання у таборах ГУЛАГу, спецпоселеннях. Зауважено, що важливим джерелом для дослідження досвіду депортованих у 1940–1950-х роках, зокрема і в межах операції «Запад»/«Захід», є спогади, усні свідчення, задокументовані науковими та музейними інституціями, зокрема 2018 р. Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору» розпочав усноісторичний проект «Непочуті», головним завданням якого був запис свідчень очевидців драматичних подій 1930–1950-х років (розкуркулення, воєнні та післявоєнні депортації, Друга світова війна) й соціально-політичного життя у СРСР.

Ключові слова: операція «Запад»/«Захід», репресії, примусові депортації, рух Опору, українське націоналістичне підпілля, СРСР, УРСР, МДБ СРСР, НКВС, радянська, тоталітаризм, усна історія, проект «Непочуті».

Відомо, що 21 жовтня 1947 р. розпочалася наймасовіша депортаційна акція населення із західних областей УРСР під кодовою назвою «Запад»/«Захід». Безпосереднім

приводом для її втілення став наказ міністра державної безпеки СРСР від 22 серпня 1947 р. Згідно з ухваленими документами, передбачалося примусове виселення сімей активних учасників визвольного руху до віддалених районів СРСР. Операція в умовах таємності проходила у Львівській, Тернопільській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Волинській та Рівненській обл. Реалізація операції «Захід» мала відбутись протягом одного дня – 21 жовтня 1947 р. Для цього передбачалося використання залізничного товарного транспорту, військової техніки, автомобільного та гужового транспорту. За підрахунками історика Андрія Когута, у результаті операції було насильно депортовано до Сибіру та Казахстану 26 332 сім'ї – 77 791 особу (Когут, 2020, с. 60–61).

Мета статті – окреслити головні віхи процесу підготовки та перебігу наймасовішої депортаційної акції «Запад»/«Захід», окреслити перспективи дослідження, зокрема із залученням нових джерел, ознайомити з усноісторичним Проектом «Непочуті» від Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору».

Демократичні зміни після відновлення незалежності України дали змогу дослідникам отримати доступ до раніше засекречених матеріалів, відтак вдалося окреслити головні напрями репресивної політики УРСР, методики застосування примусових виселень. Протягом 1990–2000-х років з'явилася низка публікацій, присвячених радянській каральній політиці депортації за етнічними, політико-ідеологічними принципами. Серед них можна виділити роботи: Володимира Адамовського (Адамовський, 2007), Гульнари Бекірової (Бекірова, 2017), Олега Губанова (Губанов, 2010а, с. 87–89; Губанов, 2010b, с. 118–125), Юрія Макара (Макар, Горний, 2011), Романа Кабачія (Кабачій, 2019), Івана Винниченка (Винниченко, 1994), Івана Біласа (Білас, 1994а; Білас, 1994b), Олега Бажана (Бажан, 2004, с. 155–167; Бажан, 2012, с. 182–240; Бажан, 2013, с. 338–347), Романа Подкура (Подкур, 2000), Тамари Вронської (Вронська, 2009а, с. 238–255; Вронська, 2009b; Вронська, 2013; Вронська, 2022), Андрія Когута (Когут, 2019, с. 118–128; Когут, 2020а; Когут, 2020b, с. 51–68). Комплексно проблеми побуту, умов утримання та праці, особистих відносин, релігійних практик, зв'язку з Батьківщиною українських жінок-політ'язнів вивчала Оксана Кісь (Кісь, 2017); український рух опору та його роль в організації повстань у ГУЛАГу досліджувала Леся Боднарук (Боднарук, 2023).

Документальна база проблематики та частково спогади були опубліковані у збірниках за редакцією Юрія Сливки (Сливка, 1996; Сливка, 1997; Сливка, 2002), Івана Біласа (Білас, 1994а; Білас, 1994b), у серійних виданнях: «Реабілітовані історією» (Реабілітовані історією); «Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття» (Польща та Україна); «Літопис УПА. Нова серія» (Вовк, Павленко, Черченко, 2001; Кентій, Лозицький, Павленко, 2002а; Кентій, Лозицький, Павленко, 2002b). Однак існує потреба більш комплексного дослідження не лише перебігу, а й подальших наслідків операції «Запад»/«Захід», її соціально-демографічних вимірів, історико-антропологічного дослідження повсякденного життя депортованих.

Після завершення Другої світової війни подальша радянська Галичини, Волині та Буковини в 1940-х роках відбувалася силовими репресивними методами. Як зауважувала українська історикиня Т. Вронська, проблема Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) ставала одним із першочергових викликів для радянської держави, водночас після війни керівництво СРСР могло застосовувати сили, які раніше були задіяні на військових фронтах. До того ж, варто зауважити, що на терени Західної України та західні області Білорусі, Литви,

Латвії, Естонії не поширювалася дія документа про скасування воєнного стану від 21 вересня 1945 р. (Вронська, 2009, с. 318).

Подальше повосенне протистояння між радянською владою та українським підпіллям зумовило нову хвилю насильства, залучення місцевого цивільного населення до протиборства. Водночас радянське керівництво, стурбоване ситуацією в західних областях УРСР, навіть пробувало нейтралізувати повстанський рух шляхом запровадження амністії для підпільників, зокрема від травня 1945 р. до 1949 р. було оголошено сім акцій амністій (Бажан, 2013, с. 339).

Поступово від 1945 р. українські повстанці переходять до нової тактики боротьби, яка передбачала перегрупування у малі групи-боївки, інтенсивніше розгортання будівництва сховищ; реагуючи на ці зміни, каральні органи СРСР усе частіше впроваджували військово-чекістські операції (Архієрейський, Бажан, Бикова, 2002, с. 748–749; Бажан, 2013, с. 339).

Подальша легітимізація радянського режиму в західних областях УРСР вимагала проведення виборів, водночас їх результати мали використати для придушення націоналістичних сил опору. Відповідальними за проведення виборів формально були органи місцевого самоврядування, проте насправді, щоби провести на належному рівні й унеможливити зрив, підпільний рух залучив силові та військові структури. У січні 1946 р. у більшості західних областей була введена блокада за участю місцевих прикордонних округів та внутрішніх військ Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС); військові гарнізони в селах по-суті створювали «особливий режим» задля максимальної явки на виборчих дільницях. Відповідно до низки директив, діяльність радянської влади та її каральних органів від жовтня 1945 р. до лютого 1946 р. була спрямована на: «політичну і агітаційно-масову роботу серед населення у зв'язку з підготовкою до виборів», «ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів», «підвищення пильності і посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у зв'язку з виборами» (Вронська, 2009, с. 323–423; Жив'юк, 2018, с. 14–15).

Під час операції «Велика блокада» (січень–квітень 1946 р.) радянські воєнносилі структури зайняли Прикарпаття та Карпатський край і проводили рейди, внаслідок яких суттєво скоротилася чисельність націоналістичного підпілля – за різними підрахунками від 40 до 60 %. (Архієрейський, Бажан, Бикова, 2002, с. 748). Зокрема, за підрахунками Андрія Жив'юка, проведено 15 562 операцій, під час яких ліквідовано понад 4,2 тис. діячів націоналістичного підпілля, а в полон захоплено понад 9,4 тис. (Жив'юк, 2018, с. 15).

Після проведення виборів та звітування Ради народних комісарів (РНК) УРСР і Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) про «прихильність місцевого населення до радянської влади» репресивно-каральні акції радянської влади уповільнилися, однак уже у травні–червні 1946 р., внаслідок активізації підпілля та нападів на місцевих діячів компартії, з новою силою розпочалися подальші репресії, із примусовим виселенням жінок та дітей повстанців (Архієрейський, Бажан, Бикова, 2002, с. 748).

Паралельно із військово-чекістськими операціями, як і в попередні роки, із встановленням радянської влади продовжувалися примусові виселення. Згідно із даними Галузевого державного архіву Служби безпеки України та за підрахунками історика О. Бажана, із території Західної України протягом 1944–1946 рр. у глибокому СРСР було депортовано 36 608 осіб (14 728 родин діячів націоналістичного руху та

підпілля) (Архієрейський, Бажан, Бикова, 2002, с. 748). Репресивні заходи щодо рідних і близьких членів УПА й ОУН реалізовувалися на підставі розпорядження наркома внутрішніх справ СРСР Лаврентія Берії № 7129 від 31 березня 1944 р., у якому заступникам наркома внутрішніх справ СРСР Сергію Круглову, Івану Серову та наркому внутрішніх справ УРСР Василю Рясному вказувалось, що варто «всіх повнолітніх членів сімей засуджених оунівців, а також активних повстанців як арештованих, так і убитих у зіткненнях – засилати у віддалені райони Красноярського краю, Омської, Новосибірської та Іркутської областей, а їхнє майно конфіскувати відповідно до наказу НКВС СРСР № 001552 від 10 грудня 1940 р.» (Бажан, 2022, с. 537).

У наказі НКВС УРСР № 0029, виданому після виборів 1946 р., встановлено дату, до якої потрібно було остаточно ліквідувати визвольний рух, водночас наголошено на необхідності проведення депортацій. Зокрема, у п. 13 міністр внутрішніх справ УРСР Тимофій Строкач наголошував керівництву «УНКВС і РВ НКВС переглянути дані оперативних обліків і до 1 квітня 1946 р. виселити у віддалені райони Радянського Союзу сім'ї активних бандитів ОУН–УПА». Однак у 1946 р., порівняно з попередніми двома роками, було виселено найменшу кількість родин членів ОУН та УПА (2 612 сімей, або 6 350 осіб). Згідно із виявленими матеріалами істориком А. Когутом у ГДА СБУ, більшість нормативних актів 1946 р. стосувалися промахів у якості та кількості проведеної спецслужбами роботи щодо депортацій у західних областях. Як припускав А. Когут, зменшення масштабів примусових виселень у 1946 р. можна пов'язувати з реорганізацією силових структур, тобто перетворенням наркоматів у міністерства, зокрема Міністерство внутрішніх справ (МВС) та Міністерство державної безпеки (МДБ). Також із тактикою діяльності органів із «переважанням чекістсько-військових операцій у роботі органів. Кількість таких операцій за три роки зросла у 15 разів – із 6 495 чекістсько-військових операцій у 1944 р. до 97 903 в 1946 р.» (Когут, 2020, с. 72–74).

На тлі реорганізації силових структур відбувалися й непорозуміння між цими відомствами, які переважно стосувалися категорії осіб, яких влада означувала від весни 1945 р. як «родичів пособників», яких варто було депортовувати разом з іншими. Однак Особлива нарада НКВС повертала такі справи, не приймаючи вироки по них, посилаючись на директиву НКВС СРСР № 122 від 31 березня 1944 р., за підписом Л. Берії, яка не передбачала депортації цієї групи осіб. По-суті складалася ситуація, коли родичі підпільників перебували на засланні, але судові рішення по їхніх справах не були прийняті. За визначенням А. Когута, ці облікові справи залишалися у різних структурах МВС аж до літа 1947 р. та були вирішеними лише напередодні операції «Запад»/«Захід» (Вронська, 2009, с. 325–326; Когут, 2020, с. 73–74).

Восени 1946 р. задля інтенсифікації боротьби з підпіллям радянська влада вирішує змінити тактику, зокрема впроваджено, що за боївкою чи повстанським відділом будуть закріплені загони внутрішніх військ та/або чекістські опергрупи. Загалом, із жовтня по грудень 1946 р. загинуло 1 449 діячів визвольного руху, 1 285 – потрапило в полон, 977 – здалося владі. Водночас підготовка до виборів Верховної Ради УРСР 9 лютого 1947 р. знову актуалізувала проведення масштабної акції проти діячів націоналістичного руху Опору. Відтак на території західних областей знову вводили гарнізони внутрішніх військ, які мали дбати про належне проведення виборів та унеможливити їх зрив повстанцями і водночас провести ліквідацію націоналістичного руху Опору (Патриляк, 2012, с. 513–514).

Відомо, що 22 квітня 1947 р. видано спеціальний наказ МДБ СРСР № 00207 «Про посилення боротьби з націоналістичним підпіллям і його озброєними бандами в Українській РСР». У наступні два дні у Львові відбулася низка нарад керівництва компартії та силових і безпекових органів, на яких було обговорено проблему боротьби з українським визвольним рухом. Також під час цих нарад порушувалося питання доцільності проведення примусових виселень. Важливим кроком для відновлення методики примусової депортації «як інструменту протиповстанської боротьби» була директива № 50 від 14 травня 1947 р. міністра державної безпеки УРСР Сергія Савченка. У документі наголошено на важливості «виселення сімей активних учасників ОУН-УПА», тому задля активізації цих дій, які, по-суті, підривають підтримку підпільників серед місцевого населення, С. Савченко запропонував велику кількість заходів щодо обліку й оформлення справ тих, хто підлягає виселенню (Когут, 2020, с. 513–514). А 24 травня 1947 р. заступник міністра державної безпеки СРСР генерал-лейтенант Сергій Огольцов і міністр державної безпеки УРСР генерал-лейтенант Сергій Савченко підготували спільне звернення на ім'я міністра держбезпеки СРСР генерал-полковника Віктора Абакумова із проханням МДБ СРСР продовжити депортації, адже ця практика довела свою ефективність у «боротьбі з оунівським підпіллям та бандитизмом». Цю ініціативу також підтримало політбюро ЦК ВКП(б) указом від 13 серпня 1947 р. (П59/123) (Бажан, 2013, с. 340–341).

Наймасштабніша повоєнна депортаційна акція у західних областях УРСР під шифрограмою «Запад»/«Захід» де-юре розпочалася 22 серпня 1947 р. із наказу МДБ СРСР № 00430 «Про виселення сімей засуджених, убитих і тих, що перебувають на нелегальному становищі, активних націоналістів та бандитів із території західних областей України», засвідченого підписом міністра державної безпеки В. Абакумова (Когут, 2020, с. 93). Керівниками цієї операції були призначені заступник міністра Державної безпеки СРСР С. Огольцов і міністр державної безпеки УРСР С. Савченко. Також додатково відряджали заступника міністра державної безпеки СРСР Афанасія Блінова, начальника ГУ ВВ МДБ СРСР Петра Бурмака, начальника ГУ охорони МДБ СРСР на залізничному та водному транспорті Олександра Вадіса. У наказі було деталізовано, хто відповідав за підготовку та саме проведення акції у кожній західноукраїнській області (уповноважені МДБ СРСР та по два їх заступники) (Когут, 2020, с. 93–94).

Початково операція була запланована на 10–20 жовтня 1947 р. «Забезпечивши конспірацію всіх здійснюваних підготовчих заходів», Наказ МДБ СРСР № 00430 активізував процес примусової депортації та головно ствердив одномоментну форму її проведення, а протягом вересня–жовтня 1947 р. проведено комплекс заходів організаційного, нормативно-розпорядчого та ресурсно-логістичного спрямування (Когут, 2020, с. 98–99). У серпні–вересні проведені наради щодо розрахунку оперативного складу, військ та автотранспорту, формування маршрутів руху ешелонів, процедури обліку (Когут, 2020, с. 98–111).

Так, 2 жовтня 1947 р. відбулася нарада уповноважених МДБ СРСР, керівництва Управління МДБ західних областей, представників командного складу внутрішніх військ і транспортних органів МДБ у Львові. Було порушено питання щодо самої процедури виселення, взаємодії спеціальних груп оперативних співробітників та радянської армії, прикордонних військ. А 10 жовтня 1947 р. Тимофій Строкач затвердив план оперативних заходів МВС УРСР. Створено оперативний штаб у Львові під керівництвом заступника міністра внутрішніх справ УРСР комісара міліції 2-го рангу

Миколи Дятлова, затверджено чіткий графік прийому людей та відправки ешелонів за попередньо визначеними маршрутами (Бажан, 2013, с. 342; Вронська, 2009, с. 243). Підсумкову нараду проведено 16 жовтня 1947 р. – інструктаж для співробітників Управління МДБ щодо охорони залізничних доріг, керівників ешелонів, які відповідали за етапування спецконтингенту із 87 станцій у Західній Україні (Бажан, 2013, с. 342). Заступник міністра державної безпеки СРСР констатував про завершення підготовчих заходів, які схвалені Політбюро ЦК КП(б)У та Віктором Абакумовим, Лазарем Кагановичем, Микитою Хрущовим, і що виконавці готові до виконання завдань. Відтак ухвалено, що початок операції «Запад»/«Захід» має відбуватися «21 жовтня о 6 годині ранку за оперативним часом» (Когут, 2020, с. 114–115).

Партактив для здійснення операції почав прибувати до населених пунктів, звідки мали виселяти населення 19 та 20 жовтня 1947 р. Із метою конспірації інформування виконавців відбувалося на нарадах уже перед самою операцією, більшість із них отримали вказівки безпосередньо вночі перед депортацією (Вронська, 2009, с. 244). Операція «Захід» у Львові розпочалася у о 2-й ночі 21 жовтня 1947 р., у Тернополі – о 5-й ранку. У часовому проміжку між 2-ю та 4-ю ночі виселення відбувалось у частині райцентрів, зокрема Львівської обл. (Рава-Руська, Жовква, Великі Мости, Буськ, Городок, Красне, Яворів), однак для більшості населених пунктів Львівської, Волинської та Рівненської обл. стартом виселення стала 6-та ранку. Незважаючи на складні погодні умови (сильні снігові замети), напередодні операції «Захід» у Тернопільській, Станіславській та Чернівецькій обл. керівництво операції відмовилося переносити початок депортації, однак фактично в цих регіонах рапортували про її завершення 22–23 жовтня (Вронська, 2009, с. 244–245; Когут, 2020, с. 117–118). Згідно з доповідною запискою міністра внутрішніх справ СРСР Сергія Круглова на ім'я заступника Голови Ради Міністрів СРСР Лаврентія Берії у кінці жовтня 1947 р., підсумовано про перші наслідки депортації із західних областей УРСР: «... 26 682 сімей спецпереселенців або 76 192 особи, в тому числі чоловіків – 18 866, жінок – 35 152, дітей – 22 174. З них у примусовому порядку було направлено на підприємства вугільної промисловості східних районів СРСР 21 380 сімей (60 814 чол.), в тому числі на комбінат “Кузбасвугілля” – 30 251 чол.; комбінат “Челябінськвугілля” – 10 495 чол.; комбінат “Молотоввугілля” – 4 976 чол.; комбінат “Карагандавугілля” – 8 191 чол.; комбінат “Східсибвугілля” – 5 203 чол.; вугільний сектор Красноярського краю – 1 698 чол. Крім того, 5 264 сім'ї (15 202 особи) “активних українських націоналістів” під конвоєм були направлені в Омську область для роботи на промислових підприємствах та сільському господарстві» (Бажан, 2013, с. 345).

Незважаючи на певний комплекс праць, присвячених депортаційній політиці Радянського Союзу та безпосередньо перебігу операції «Запад»/«Захід», її кількісним вимірам, регіональним аспектам, немає ґрунтового дослідження антропоцентричного зрізу проблеми. Від середини 2000-х років видано документальні збірки нормативно-правових документів НКВС, НКДБ, МВС і МДБ, які стосуються організації примусових виселень населення Західної України у 1940–1950-х роках; деякі з цих видань також охоплюють спогади свідків депортаційних акцій. У 2018 р. Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору» розпочав усноісторичний проєкт «Непочуті» з документування спогадів безпосередніх свідків подій 1930–1950-х років. Головно – «XX століття (розкуркулення, повоєнні та післявоєнні депортації, Друга світова війна). Команда музею від 2018 р. до 2023 р. записала 186 інтерв'ю (Проєкт «Непочуті»).

Примусові депортації діячів ОУН, УПА та їхніх рідних, священнослужителів із західноукраїнських областей 1944–1950-х років становили особливий інтерес для дослідників музею. Територія музею охоплює частково простір Львівської пересильної тюрми № 25 (1944–1955) та єврейського гетто (1941–1943).

Пересильна тюрма – частина пенітенціарної системи ГУЛАГу НКВС–МВС СРСР у 1930–1950-х роках. Головним напрямом її діяльності був збір та утримання (здебільшого короткотривале) «в'язнів, засуджених за вироками судових і позасудових органів, та організація їхнього подальшого транспортування до кінцевих пунктів призначення – виправних колоній, виправно-трудових таборів або інших тюрем». Головно Львівська пересильна тюрма була місцем збору засуджених із шести західноукраїнських областей: Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Тернопільської, Чернівецької та Закарпатської. На рубежі 1940–1950-х років сюди також скеровували людей під час масових депортаційних акцій (Пагіря, Усач, 2021, с. 15).

Особливий інтерес серед задокументованих інтерв'ю в межах проєкту «Непочуті» становлять розмови з очевидцями операції «Запад»/«Захід». Ці свідчення записані у формі напівструктурованого біографічного інтерв'ю з особами, народженими в 1930–1940-х роках. Ці записи допомагають більш повно реконструювати обставини життя родин репресованих осіб, складні умови етапування та перебування на місці заслання, однак варто пам'ятати, що здебільшого це спогади дітей та юнаків, які відображають спогади, емоції з оптики дитини та доповнені згодом додатковою інформацією.

Олексій Захарків, 1944 р. н. із с. Угорці Золочівського р-ну Львівської обл. пригадував дивні відчуття, адже до кінця не усвідомлював, що вони їдуть у вагоні, натомість у пам'яті чітко закарбувалося відчуття спраги: «І тому на в 47-му році нашу всю сім'ю за двадцять, 24-го жовтня 47-го року завезли до Золочева і поселили в товарняки, і на протязі, ну десь, ну може, я точно не можу сказати, десь до місяця везли в Сибір. На кожному вагоні були охоронники з енкаведисти, котрі не давали виходити на станціях, ну тільки було дозволено виходити одній людині, щоб там принести кип'ятку. І діти були разом з батьками там, і молоді люди. І єдине, що от, мені, мені тоді було 3 роки, як виселяли, єдине що в мене закарбувалося в пам'яті, що я відчував, що мені здавалось, що то якийсь великий там коридор був, а то вагон. І я на перших порах як нас везли, я дуже хотів, плакав, хотів молока». Через проблеми з водою під час довгої дороги люди змушені були вживати брудну воду після миття овочів, зокрема оповідач, який досі відчуває відразу, коли бачить як хтось мие бульбу: «В мене до сьогоднішнього дня, я от дивлюся як, наприклад, хтось полоще бульбу, і в мене така відраза викликає бачення ... була така ситуація, що ті конвоїри, котрі стояли на тих на вході в той вагон, хотіли там, бо багато було наших дівчат, ну не тільки було з Львівської, ну з Золочівського району, там ще були дівчата з Стрийського району. І вони хотіли там з ними полюбувати. А вони від, ну не хотіли з ними ніякого стосунку мати ... І вони взяли [конвоїри, охоронці – Ю. А.], навіть на станціях, заборонили тому нашому вагону, щоб люди виходили і брали воду. І коли вже я наприклад, я хотів дуже пити, і не було води, а люди полоскали бульбу, і я ту воду пив» (Інтерв'ю-1).

Пан Олексій також пригадував про труднощі в побуті в Сибіру. Батько через погану фізичну форму не міг працювати на виробництві, тому комендант дозволив

переселитися у сільську місцевість, де отримали будинок, на «заїмці»¹ в с. Новопестери в Гур'євському р-ні Кемеровської обл.: «І я не знаю як ми вижили. Як ми були ще на тій заїмці, то їсти не було що ... Там ближче було село Покровка, то вже другий район був. І моя сестра брала мене, от я також то запам'ятав на все життя, і ми йшли в то село і просили ... милостиню. І коли я перший раз ... як ми були в тім селі ... наївся того хліба, то чуть не помер ... Мама варила також лободу, жарила ... і кропиву. І спасло нас від голодної смерті, то, що нас татари навчили готувати сусликів [ховрахів – Ю. А.]» (Інтерв'ю-1).

Також своїми спогадами поділився Мирон Ронський. Оповідач народився 1945 р. у с. Заліски, що за 8 км від м. Ходорів. Його батьки – Василь Ронський і Стефанія одружилися 1944 р., вони були разом у підпіллі – батько, колишній чоботар, був кушовим провідником ОУН, а мати – зв'язковою. Василя Ронського вбили 27 липня 1947 р. у тюрмі в Ходорові, натомість мати заарештували та депортували разом із батьками та рідними братами в Омську обл. 21 жовтня 1947 р. Однак мати п. Мирона зуміла передати його сім'ї чоловікового брата – Михайла. У 1949 р. Стефанія Ронська (мама респондента) зуміла втекти із спецпоселення в Омській обл. до Львівської обл. і зустрілася із сином: «Тільки ше вони були в Омску, то мати була втікла з Омска сюда, бо я тут залишився. Мене залишили тут, в селі, у татового брата, самого старшого Михайла, і мене там лишили, бо мені тоді було два з половиною роки, як їх вивозили і мене лишили, вони сказали, що нема мене і так даліше, і вони й так лишили. Мама потім уже 49 році, з Омска була втікла сюда, ... і її через пів року схопили і дали три роки тюрми, і була відправлена [повторно засуджена – Ю. А.] в Комі [Республіка Комі – Ю. А.]» (Інтерв'ю-2).

Оповідач мешкав у родині свого дядька до 1953 р., а після його смерті його перевезли до матері на спецпоселення: «... 22 червня 1953 р. нас забрали [оповідача й інших дітей, яких також етапували – Ю. А.] в Стрию і привезли в Москву. Була спеціальна жінка, приїхала в село забрала мене, сюди в Стрий привезла. І вже везли до Москви, то теж була провожающа до Москви ... Ми, коли вийшли з поїзда, то нас там було так десь 18 чоловік було, і більші десь 15–16, ну мені було 8 років. З собаками з автоматами, і нас вели туду в той будинок, детдом чи шось таке. Пам'ятаю, раненько, так щойно розвиднялося, ми йшли Москвою, ... і я тоді в Москві прожив три тижня. Потім повезли до Красноярська, там пробув я дев'ять днів і знову повезли. А після тих дев'яти днів мене повезли на станцію ... Большой Невер, а там повезли 600 кілометрів автобусом аж до Алдана [місто адміністративний центр Алданського р-ну в Якутії (Республіці Саха) – Ю. А.]. ... 22 серпня 1953 р. я був в Алдані і мене зустріла мама, забрала і ми поїхали в поселок Хвойний, там, де мама жила» (Інтерв'ю-2). Також п. Мирон розповідав про побут сім'ї на спецпоселенні, навчання та переїзд у Кривий Ріг після звільнення (існувала заборона на переїзд у західноукраїнські області УРСР), бажання повернутися в рідні сторони, звідки були виселена родина: «Коли виселяли, то казали, що нас навічно виселяють і так ми жили. Коли нас звільнили, то ми зраділи, бо коли нас виселяли, то казали: “Ви їдете туду навічно”. Бо там в тюрму виселяли, то там давали п'ять чи десять років, а так як нас

¹ Заїмка – окрема садиба, промислова господарська будівля або невелике поселення за межами основного селища в Сибіру.

виселяли, то казали: “Ви навічно туди їдете”. Ну, нічого вічного нема і, все таки, було бажання повернутися» (Інтерв’ю-2).

Отже, комплексне дослідження досвіду депортованих, зокрема життєвих траєкторій сімей діячів ОУН та УПА у 1940–1950-х роках не можливе без спогадів, усноісторичних матеріалів. Важливими є ініціативи, започатковані науковими та музейними інституціями, із записами інтерв’ю про ці події. Зокрема, у 2018 р. Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору» розпочав усноісторичний проект «Непочуті». Задokumentовано інтерв’ю з очевидцями драматичних подій 1940–1950-х років на такі теми: різні виміри Другої світової війни; досвід примусового переселення; відбуття покарання; подальше життя після звільнення, зокрема і в межах операції «Запад»/«Захід» дозволять розширити дослідницьку оптику, реконструювати малодослідженні аспекти виживання, пов’язані зі стратегіями виживання, повсякденням, релігійними практиками тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Адамовський, В. (2007). Депортації як форма державного терору в Україні (1930–1950-ті рр.): спроба термінологічного та історіографічного аналізу. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*, 34, 255–268.

Архієрейський, Д., Бажан, О., Бикова, Т. (2022). *Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. Історичні нариси*. Київ: Наукова думка.

Бажан, О. (2012). «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід». *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВДКГБ*, 2(39), 182–240.

Бажан, О. (2013). Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*, 18, 338–347.

Бажан, О. (2004). Депортації народів Криму в роки Другої світової війни через призму документів радянських спецслужб. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: збірник статей*, 26, 155–167.

Боднарук, Л. (2023). *Прямостояння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу*. Харків: Фоліо.

Бажан, О. (2022). Примусові виселення населення Української РСР в 1930-х – на початку 1950-х років: динаміка, контингент, масштаби. *Росія – Україна: зради, союзи, війни: колективна монографія*, 531–545.

Бекірова, Г. (2017). *Пів століття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки). Нарис політичної історії*. Київ: Критика.

Білас, І. (1994а). *Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*: в 2 кн., 1. Київ: Либідь: Військо України.

Білас, І. (1994б). *Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*: в 2 кн., 2. Київ: Либідь: Військо України.

Винниченко, І. (1994). *Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання*. Київ: Рада.

Вовк, І., Павленко, І., Черченко, Ю. (упоряд.). (2001). *Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959*, 3. Київ; Торонто. (Літопис УПА. Нова серія).

Вронська, Т. (2009а). Етнодемографічна катастрофа в Західній Україні: жовтень 1947 р. *Історико-етнографічні дослідження в Україні: зб. наук. праць*, 11, 238–255.

Вронська, Т. (2009b). *Репресії проти родин «ворогів народу» в Україні: ідеологія та практика (1917–1953 рр.)* [дис. ... д-ра іст. наук, Інститут історії України НАН України]. Київ. Репозитарій: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcgclcfndmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Vronska_Tamara/Represii_protyn_rodyn_vorohiv_narodu_v_Ukraini_ideolohiia_ta_praktyka_1917-1953_rr.pdf?

Вронська, Т. (2013). *Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.)*. Київ: Темпора.

Вронська, Т. (2022). *Непевний контин[г]ент: депортації із Західної України 1944–1953 років, режимне повсякдення, повернення*. Київ: Дух і літера.

Губанов, О. (2010а). Проблема забезпечення житлом українського населення, депортованого з Польщі в південну Україну в 1944–1945 роках. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*, 36, 87–95.

Губанов, О. (2010b). Розселення українського населення депортованого з Польщі в Херсонську область в 1944–1945 рр. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*, 31, 118–125.

Жив'юк, А. (2018). Репресивна операція «Велика Блокада» напередодні виборів 1946 р. у Західній Україні (на матеріалах Мізоцького району Рівненської області). *Військово-науковий вісник*, 30, 13–23.

Інтерв'ю-1: Інтерв'ю з Захарків Олексієм Івановичем, 1944 р. н., записане у м. Львові 23 липня 2021 р. *Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія терору»*.

Інтерв'ю-2: Інтерв'ю з Ронським Мироном Васильовичем, 1945 р. н., записане у м. Львові 28 вересня 2021 р. *Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія терору»*.

Кабачій, Р. (2019). Вигнані на степи. *Депортація українців із Польщі на Південь України в 1944–1946 роках*. Київ: Люта справа.

Кентій, А., Лозицький, В., Павленко, І. (упоряд.). (2002а). *Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ 1943–1959*, 4 (Кн. 1: 1943–1945). Київ. Літопис УПА. (Літопис УПА. Нова серія).

Кентій, А., Лозицький, В., Павленко, І. (упоряд.). (2002b). *Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ 1943–1959*, 5 (Кн. 2: 1946–1947). Київ. Літопис УПА. (Літопис УПА. Нова серія).

Когут, А. (2019). Депортаційна операція «Захід» у жовтні 1947 року (за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Архіви України*, 4, 118–128.

Когут, А. (2020а). *Особливості депортації українського населення під час операції «Запад» (за документами ГДА СБУ)* [дис. ... канд. іст. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Київ. Репозитарій: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcgclcfndmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Kohut_Andrii/Osoblyvosti_deportatsii_ukrainskoho_naselennia_pid_chas_operatsii_Zapad_za_dokumentamy_HDA_SBU.pdf?

Когут, А. (2020b). Операція «Захід» у контексті радянських депортацій із Західної України. 1940–1950-ті рр. *Вирване коріння: дослідження, документи, свідчення*. Київ, 51–68.

Кісь, О. (2017). *Українки в ГУЛАГУ: вижити значить перемогти*. Львів.

Макар, Ю., Горний, М., Макар, В., Салюк, А. (2011). *Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи: у 3 т. (Т. 1: Дослідження)*. Чернівці.

Пагіря, О., Усач, А. (2021). *Пересильна тюрма № 25 у Львові. Документальне видання*. Київ; Львів.

Патриляк, І. (2012). *«Встань і борись! Слухай і вір!»*. Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр. Львів.

Подкур, Р. (2000). *За повідомленням радянських спецслужб*. Київ: Рідний край.

Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. (б. р.). *Електронна бібліотека*. <http://resource.history.org.ua/item/0013737>

Проект «Непочуті»: Архів усноїсторичних свідчень. Проект «Непочуті». *Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору»*.

Реабілітовані історією. <https://www.reabit.org.ua/aboutus/>

Сливка, Ю. (упоряд.). (1996). *Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. (Т. 1: 1939–1945 рр.)*. Львів.

Сливка, Ю. (упоряд.). (1997). *Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. (Т. 2: 1946–1947 рр.)*.

Сливка, Ю. (упоряд.). (2002). *Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. (Т. 3: Спогади)*.

REFERENCE

Adamovskyi, V. (2007). Deportatsii yak forma derzhavnoho teroru v Ukraini (1930–1950-ti rr.): sproba terminolohichnoho ta istoriohrafichnoho analizu. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*, 34, 255–268 (in Ukrainian).

Arkhiiereiskyi, D., Bazhan, O., & Bykova, T. (2022). *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini XIX–XX st. Istorychni narysy*. Naukova dumka (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2012). «...nam doriknuly u TsK KP(b)U, shcho my malo beremo...»: Do 70richchia masovoi deportatsii naselennia Zakhidnoi Ukrainy pid kodovoiu nazvoui «Zakhid». *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVDKHB*, 2(39), 182–240 (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2013). Operatsiia «Zakhid»: do 75-richchia deportatsii naselennia Zakhidnoi Ukrainy u viddaleni raiony SRSR. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*, 18, 338–347 (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2004). Deportatsii narodiv Krymu v roky Druhoi svitovoi viiny cherez pryzmu dokumentiv radianskykh spetssluzhb. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty: zbirnyk statei*, 26, 155–167 (in Ukrainian).

Bodnaruk, L. (2023). *Priamostoiannia. Ukraintsi v osoblyvykh taborakh HULAHU*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2022). Prymusovi vyseleennia naselennia Ukrainskoi RSR v 1930-kh – na pochatku 1950-kh rokiv: dynamika, kontynhent, masshtaby. *Rosiia – Ukraina: zryady, soiuzy, viiny: kolektivna monohrafiia*, 531–545 (in Ukrainian).

Bekirova, G. (2017). *Piv stolittia oporu: krymski tatarы vid vyhnannia do povernennia (1941–1991 roky). Narys politychnoi istorii*. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).

Bilas, I. (1994a). *Represyвно-karalna systema v Ukraini (1917–1953): suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz: v 2 kn., 1*. Kyiv: Lybid: Viisko Ukrainy (in Ukrainian).

Bilas, I. (1994b). *Represyвно-karalna systema v Ukraini (1917–1953): suspilnopolitychnyi ta istoryko-pravovyi analiz: v 2 kn., 2*. Kyiv: Lybid: Viisko Ukrainy (in Ukrainian).

Vynnychenko, I. (1994). *Ukraina 1920–1980-kh: deportatsii, zaslannia, vyslannia*. Kyiv: Rada (in Ukrainian).

Vovk, I., Pavlenko, I., & Cherchenko, Yu. (Comps.). (2001). *Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy 1943–1959, 3*. Kyiv; Toronto. (Litopys UPA. Nova seriia) (in Ukrainian).

Vronska, T. (2009a). Etnodemohrafichna katastrofa v Zakhidnii Ukraini: zhovten 1947 r. *Istoryko-etnohrafichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. prats, 11*, 238–255 (in Ukrainian).

Vronska, T. (2009b). *Represii proty rodyn «vorohiv narodu» v Ukraini: ideolohiia ta praktyka (1917–1953 rr.)* [Doctoral thesis, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy]. Kyiv. Repozytarii: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Vronska_Tamara/Represii_prot_rodyn_vorohiv_narodu_v_Ukraini_ideolohiia_ta_praktyka_1917-1953_rr.pdf? (in Ukrainian).

Vronska, T. (2013). *Upokorennia strakhom: simeine zaruchnytstvo u karalnii praktytsi radianskoi vlady (1917–1953 rr.)*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).

Vronska, T. (2022). *Nepevnyi kontyn[h]ent: deportatsii iz Zakhidnoi Ukrainy 1944–1953 rokiv, rezhymne povsiakdennia, povernennia*. Kyiv: Dukh i litera (in Ukrainian).

Hubanov, O. (2010a). Problema zabezpechennia zhytloom ukrainskoho naselennia, deportovanoho z Polshchi v pivdennu Ukrainu v 1944–1945 rokakh. *Hileia: naukovyi visnyk: zb. nauk. prats, 36*, 87–95 (in Ukrainian).

Hubanov, O. (2010b). Rozselennia ukrainskoho naselennia deportovanoho z Polshchi v Khersonsku oblast v 1944–1945 rr. *Hileia: naukovyi visnyk: zb. nauk. prats, 31*, 118–125 (in Ukrainian).

Zhyviuk, A. (2018). Represyвна operatsiia «Velyka Blokada» naperedodni vyboriv 1946 r. u Zakhidnii Ukraini (na materialakh Mizotskoho raionu Rivnenskoï oblasti). *Viiskovo-naukovyi visnyk, 30*, 13–23.

Interviu z Zakharkiv Oleksiïem Ivanovychem, 1944 r. n., zapysane u m. Lvovi 23 lypnia 2021 r. [Interview]. *Arkhiv Memorialnoho muzeiu totalitarnykh rezhymiv «Terytoriia teroru»* (in Ukrainian).

Interviu z Ronskym Myronom Vasylovychem, 1945 r. n., zapysane u m. Lvovi 28 veresnia 2021 r. [Interview]. *Arkhiv Memorialnoho muzeiu totalitarnykh rezhymiv «Terytoriia teroru»* (in Ukrainian).

Kabachii, R. (2019). Vyhnanii na stepy. *Deportatsiia ukrainsiv iz Polshchi na Pivden Ukrainy v 1944–1946 rokakh*. Kyiv: Liuta cprava (in Ukrainian).

Kentii, A., Lozyskyi, V., & Pavlenko, I. (Comps.). (2002a). *Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS–MVS, MDB–KDB 1943–1959, 4* (Kn. 1: 1943–1945). Kyiv. Litopys UPA. (Litopys UPA. Nova seriia) (in Ukrainian).

Kentii, A., Lozytskyi, V., & Pavlenko, I. (Comps.). (2002b). *Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS–MVS, MDB–KDB 1943–1959, 5* (Kn. 2: 1946–1947). Kyiv. Litopys UPA. (Litopys UPA. Nova serii) (in Ukrainian).

Kohut, A. (2019). Deportatsiina operatsiia «Zakhid» u zhovtni 1947 roku (za dokumentamy Haluzevoho derzhavnogo arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy). *Arkhivy Ukrainy*, 4, 118–128 (in Ukrainian).

Kohut, A. (2020a). *Osoblyvosti deportatsii ukrainskoho naseleння pid chas operatsii «Zapad» (za dokumentamy HDA SBU)* [PhD thesis, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka]. Kyiv. Repozytarii: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Kohut_Andrii/Osoblyvosti_deportatsii_ukrainskoho_naseleння_pid_chas_operatsii_Zapad_za_dokumentamy_HDA_SBU.pdf? (in Ukrainian).

Kohut, A. (2020b). Operatsiia «Zakhid» u konteksti radianskykh deportatsii iz Zakhidnoi Ukrainy. 1940–1950-ti rr. *Vyrvane korinnia: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia*. Kyiv, 51–68 (in Ukrainian).

Kis, O. (2017). *Ukrainky v HULAHU: vyzhyty znachyt peremohty*. Lviv (in Ukrainian).

Makar, Yu., Hornyi, M., Makar, V., & Saliuk, A. (2011). *Vid deportatsii do deportatsii. Suspilno-politychne zhyttia kholmsko-pidliaskykh ukraintiv (1915–1947). Doslidzhennia. Spohady. Dokumenty: u 3 t. (T. 1: Doslidzhennia)*. Chernivtsi (in Ukrainian).

Pahiria, O., & Usach, A. (2021). *Peresylna tiurma № 25 u Lvovi. Dokumentalne vydannia*. Kyiv; Lviv (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2012). «*Vstan i borys! Slukhai i vir!*». *Ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh 1939–1960 rr*. Lviv (in Ukrainian).

Podkur, R. (2000). *Za povidomlenniam radianskykh spetssluzhb*. Kyiv: Ridnyi kraj (in Ukrainian).

Polshcha ta Ukraina u trydtsiatykh-sorokovykh rokakh XX stolittia: Nevidomi dokumenty z arkhiviv spetsialnykh sluzhb. (n. d.). *Elektronna biblioteka*. <http://resource.history.org.ua/item/0013737> (in Ukrainian).

Arkhiv usnoistorychnykh svidchen. Proekt «Nepochuti». Memorialnyi muzei totalitarnykh rezhymiv «Terytorii Teroru» (in Ukrainian).

Reabilitovani istoriieiu. <https://www.reabit.org.ua/aboutus/> (in Ukrainian).

Slyvka, Yu. (Comp.). (1996). *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady: u 3 t. (T. 1: 1939–1945 rr.)*. Lviv (in Ukrainian).

Slyvka, Yu. (Comp.). (1997). *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady: u 3 t. (T. 2: 1946–1947 rr.)* (in Ukrainian).

Slyvka, Yu. (Comp.). (2002). *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady: u 3 t. (T. 3: Spohady)* (in Ukrainian).

Yuliia ARTYMYSHYN*PhD (History)**Research Fellow of the Department of Contemporary History**I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine**Research Fellow of the Memorial Museum of Totalitarian Regimes «Territory of Terror»**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-7379>**e-mail: julialviv1011@gmail.com*

**OPERATION «ZAPAD»/«ZACHID» («WEST»): «NEW SOURCES»
FOR THE STUDY OF SOVIET REPRESSIVE PRACTICES
OF FORCED DEPORTATIONS IN SECOND HALF
OF THE 1940 AND IN THE 1950^s IN WESTERN UKRAINE**

The article analyzed the main stages of the Sovietization of the western regions of the Ukrainian SSR after the end of Second World War. This process continued to take place using forceful repressive methods. In parallel with the military-Chekist operations, as in previous years with the establishment of Soviet power, forced evictions continued. It is noted that the further legitimization of the Soviet regime in the western regions of the Ukrainian SSR required holding elections, while their results were to be used to suppress the nationalist Resistance forces. The dynamics of the application of the practice of military-Chekist operations and forced deportations in 1944, 1946 and 1947 are outlined. The process of preparation and the course of the most massive deportation action «Zapad»/«Zachid» («West») are reconstructed.

This study examines the historiography and sources related to the repressive practices of forced deportation based on political principles after the Second World War, as well as the subsequent imprisonment in Gulag camps and relocation to special settlements. The research identifies a prevailing issue with the anthropocentric perspective in analyzing these practices, which often limits the scope of understanding their broader implications. An important source for studying the experience of deported people in the 1940–1950^s, in particular as part of the «Zapad»/«Zachid» («West») operation, are memoirs and oral testimonies documented by scientific and museum institutions. In particular, in 2018, the Memorial Museum of Totalitarian Regimes «Territory of Terror» launched the oral history project «Unheard». The main task of which was to record eyewitness testimonies of dramatic events of the 1930–1950^s (dekulakization (dispossession), war and post-war deportations, Second World War), and socio-political life in the USSR.

Keywords: Operation «Zapad»/«Zachid» («West»), repressions, forced deportations, Ukrainian nationalist underground, Ukrainian SSR, MDB of the USSR, NKVC, sovietization, oral history, project «Unheard».